

اشاره

موضوع چرخش‌های تحول‌آفرین از مباحث مهمی است که به معلمان عزیز و دانش‌آموزان کمک‌شایانی خواهد کرد. در هر شماره یکی از چرخش‌های تحول‌آفرین سند را با مصداقی از «دانش و هنر معلمی» (پداگوژی) تقدیم شما خواهیم کرد.

* عنوان چرخش: رویکرد فرهنگی تربیتی در کلاس درس

یکی از چرخش‌های سند تحول، رویکرد فرهنگی تربیتی درس‌ها و کلاس‌هاست.

«...گاهی ممکن است کاری از شما دبیر ریاضی، ادبیات یا معلم پایه اول دبستان صادر شود و به شخصیت نوجوان شکل مطلوب بدهد که صدسال از حرف‌زدن به شکل‌های دیگر اثرش بهتر است.»
(بیانات مقام معظم رهبری در دیدار معلمان استان فارس، ۱۳۸۷/۲/۱۲)

* چیستی آموزش مبتنی بر رویکرد فرهنگی تربیتی (اسلامی)

رویکرد فرهنگی تربیتی عبارت است از:
/ فراهم آوردن زمینه تربیت‌پذیری دانش‌آموزان متناسب با فرهنگ اسلامی؛
/ باورها و کارکردهای معنوی و منویات اسلام در همه فرایندهای آموزشی؛

/ نورانیت علم (آموزش و تربیت) و اثر تربیتی آن، که باید در انسان (نه فقط در مغز، بلکه در قلب) پرتوافکنی کند.

علم و هستی به طبیعت منحصر نیست و در ماورای طبیعت نیز وجود دارد. بنابراین، به جای طبیعت می‌توان از واژه «خلقت» استفاده کرد. اگر عالم را خلقت تلقی کنیم، آنگاه به خالق توجه خواهیم کرد. وقتی قطعه‌ای از خلقت را در درس‌های گوناگون یاد می‌دهیم (شیمی، فیزیک، اجتماعی، تاریخ، زمین‌شناسی و زیست‌شناسی)، اگرچه چیستی موضوع (اجزا، روابط، قوانین و...) را بیان می‌کنیم، ولی بالاتر از آن به چرایی خلقت و غایت آن نیز توجه خواهیم کرد.

در این صورت، علم و دانش جهت‌دار می‌شود. در این حالت تمام علوم و دانش‌ها نمی‌توانند اسلامی و دینی نباشند، اگر معلمی منهای این مفهوم را آموزش دهد، آموزشی ابتر و ناقص عرضه کرده است.

* دورویکرد کلی متفاوت در این خصوص وجود دارد:

/ آموزش به منزله علم و دانش منحصر به مواد و حوزه‌های درسی؛
یعنی مفاهیم ریاضی، فیزیک، جغرافی و...

/ رویکرد فرهنگی تربیتی شامل باورها و جهت‌گیری‌های فرهنگی و کارکردهای معنوی و رعایت منویات اسلام در همه فرایندهای آموزشی و تربیتی.

به نظر می‌رسد رویکرد فرهنگی تربیتی باید بر تمام عناصر

چرخش‌های

منوچهر فضلی خانی
دکترای برنامه‌ریزی درسی

تحولی

**رویکرد
فرهنگی تربیتی
باید بر تمام عناصر
و مؤلفه‌های
برنامه درسی و
آموزشی تابانده
شود، تا روپود
آن را تغییر دهد
و جهت‌گیری
آن‌ها را به سمت
منویات اسلامی و
دینی سوق دهد**

و مؤلفه‌های برنامه درسی تابانده شود،
تا روپود آن را تغییر دهد و جهت‌گیری
آن‌ها را به سمت منویات اسلامی و دینی
سوق دهد. در غیر این صورت، الحاق کردن
مکانیکی مسائل دینی و اخلاقی به برنامه
درسی مدل مؤثری نخواهد بود.
بارویکرد فرهنگی تربیتی، هر درس دو وجه دارد:
الف) مفاهیم تخصصی درسی؛
ب) حامل بودن تربیت.

۱. آیا معلم فقط مفاهیم درسی را یاد دهد و مربی
و معلم قرآن و دینی مسائل دینی را؟
۲. آیا هر دو در آموزه‌های دینی و اخلاقی نقش
دارند، ولی باروش‌های متفاوت؟

❁ چگونه آموزش مبتنی بر رویکرد فرهنگی تربیتی

بر اساس مطالب بیان شده، یک نمونه طرح
درس بارویکرد گفته شده تقدیم می شود
(جدول ۱):

فرایند یاددهی یادگیری

معلم بر اساس شرایط کلاس، به صورت متنوع، در قالب‌های
گوناگون، این اقدامات را انجام می دهد (ظرفیت‌های
اعتقادی، اخلاقی و تربیتی پیوست درس است):

۱. ذکر نام خدا (متناسب با موضوع درس): بسم الله
الرحمن الرحيم. به نام خداوند شکافنده دانه‌ها.
۲. ذکر نام ائمه اطهار (ع): متناسب با موضوع درسی یا
مناسبت‌ها (ولادت، شهادت و...): همه ائمه اطهار (ع)
به کشاورزی علاقه داشتند، به ویژه امام علی (ع) که
مزرعه‌ها و کشتزارهای زیادی به وجود آوردند و بعد
آن‌ها را وقف کردند.

۳. ایجاد ارتباط (احوال پرسى، حضور و غیاب و
...): «بچه‌ها حالتان چطور است؟ رو به رشدید؟»
۴. انگیزه‌سازی: نمایش تکه فیلم رشد گیاهانی
که با سرعت در حال رشد و بزرگ شدن هستند.
۵. ارزشیابی آغازین (پیش‌دانسته‌ها): به نظر
شماسه عامل آب، خاک و نور برای رشد گیاهان
کافی هستند؟ (ایجاد شک)
توجه: سه بند ۳، ۴ و ۵ را می توان به صورت
تلفیقی ارائه کرد.

❁ جدول ۱. مدل طرح درس مبتنی بر سند تحول.

جدول ۱. مادهٔ درسی: علوم پایهٔ پنجم عنوان درس: بکارید و بخورید.

عناصر	ملاک‌ها	شرح عناصر
اهداف آموزشی تربیتی	۱. اهداف براساس راهنمای برنامهٔ درسی سازمان پژوهش به همراه سطح‌های عملکردی آورده می‌شوند. ۲. اهداف فرهنگی تربیتی متناسب با محتوای درس نوشته می‌شوند. ۳. اهداف براساس چرخش‌های تحولی تدوین می‌شوند.	۱. اهداف درسی مصوب سازمان پژوهش ۲. اهداف فرهنگی تربیتی: هدف اصلی: باور و اعتقاد به ارادهٔ خداوند در عالم (رشد گیاهان) اهداف جزئی: ۱. شناخت گیاهان به عنوان بخشی از عالم خلقت (نماد قدرت و آیه‌ای از آیات خدا) ۲. تدبر و تفکر در پدیدهٔ رشد گیاهان (شرایط و موانع رشد) ۳. اهمیت شغل کشاورزی ۴. درک مفهوم دنیا مزرعهٔ آخرت است
روش تدریس	۱. انتخاب روش تدریس متناسب با محتوای درس ۲. انتخاب روش با جهت‌گیری اکتشافی ۳. انتخاب روش با جهت‌گیری تعاملی و گروهی ۴. بهره‌گیری از روش تدریس تلفیقی	۱. روش علمی (آزمایشی-تجربی) ۲. روش بحث گروهی
فضا و مدل کلاس	۱. بهره‌گیری و استفادهٔ بهینه از منابع محیطی ۲. نحوهٔ چیدمان کلاس درس ۳. تنوع بخشی به محیط یادگیری متناسب با روش تدریس	۱. کلاس درس ۲. حیاط یا باغچهٔ مدرسه ۳. حیاط یا باغچهٔ منزل ۴. باغ، مزرعه و... ۵. مسجد و کتابخانه ۶. اردوگاه
وسایل و رسانه‌ها	۱. تناسب وسایل و رسانه‌ها با اهداف و روش تدریس ۲. تناسب وسایل و رسانه‌ها با نیاز و توانایی فراگیرندگان ۳. استفاده از وسایل دانش آموز و معلم ساخته ۴. استفاده از فناوری‌های نوین در آموزش	همچنین بهره‌گیری از: ۱. قرآن مجید ۲. پوستر ۳. تکه فیلم‌های مرتبط (معجزات قرآنی و...) ۴. نرم‌افزارهای قرآنی و علمی
فرایند یاددهی یادگیری (فعالیت‌های معلم-دانش آموز)	نام خدا، پیامبر (ص) و ائمهٔ اطهار (ع) ۱. ایجاد ارتباط ۲. انگیزه‌سازی (دانش آموز با موضوع) ۳. ارزشیابی آغازین (پیش‌دانشه‌ها) ۴. فعالیت‌های گروهی متناسب با روش و سازمان‌دهی کلاس درس (تشکیل گروه و...) ۵. تعیین اقدامات معلم در فرایند یاددهی یادگیری (طبق روش تدریس انتخاب شده) ۶. تعیین انتظارات از دانش آموزان (فعالیت دانش آموزان، طبق روش تدریس انتخاب شده)	به بخش فرایند یاددهی یادگیری در صفحه‌های ۳۱ و ۳۳ مراجعه شود.
ارزشیابی پایانی	۱. انتخاب روش ارزشیابی مناسب (مبتنی بر هدف و محتوای درس) ۲. طراحی و ساخت ابزار اندازه‌گیری مناسب ۳. استفاده از روش‌های متنوع (مشاهده، عملکرد، مصاحبه و...) ۴. تعیین روش تدریس انتخاب شده	۱. از مقایسهٔ رشد گیاهان و انسان چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ (شباهت‌ها و تفاوت‌ها) ۲. احساس قلبی خود را دربارهٔ گیاهان مطرح کنید؟ ۳. در مقابل خلقت گیاهان چه وظیفه‌ای داریم؟ ۴. به نظر شما آیا آب، خاک و نور برای رشد گیاهان کافی است؟ شرح دهید؟ ۵. برای عنوان درس «بکارید و بخورید» چه پیشنهادی می‌دهید؟
فعالیت‌های تکمیلی و تکلیفی	۱. تناسب فعالیت و تکلیف با محتوا و اهداف درسی ۲. تنوع تکالیف (تمرینی، آماده‌سازی، بسطی و خلاقیتی) ۳. توجه به انواع شیوه‌های ارائهٔ تکالیف درسی (فردی، عمومی و گروهی)	۱. یک داستان قرآنی در خصوص کشت و زرع انتخاب کنید و ترجمهٔ آن را بنویسید. ۲. گیاهان دارویی نام‌برده در قرآن را بررسی کنید. ۳. دربارهٔ اهمیت کشت و زرع در احادیث بررسی کنید. ۴. محیط زیست و نقش گیاهان را در آن بررسی کنید. ۵. انسان برای رشد و کمال به چه چیزهایی نیاز دارد؟ ۶. خداوند متعال در سورهٔ مبارکهٔ واقعه، چگونه زراعت و کشاورزی را به خود نسبت می‌دهد؟

در انتهای تدریس صفحه ۸۶،
طبق روش کتاب، این سؤال از
دانش آموزان پرسیده می‌شود:

❁ به نظر شما سه عامل خاک، آب و

نور برای رشد گیاهان کافی هستند؟

از بچه‌ها خواسته می‌شود موضوع را

به صورت بحث گروهی بررسی کنند.

سپس نظر خود را ارائه دهند. بعد معلم

ترجمه آیات ۶۳ تا ۶۵ سوره واقعه را تبیین

می‌کند:

❁ «أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ» (۶۳): آیا در باره آنچه

کشت می‌کنید، هیچ اندیشیده‌اید؟!

❁ «أَأَنْتُمْ تَرْزُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الرَّازِقُونَ» (۶۴): آیا شما

آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟!

❁ «لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطًا مَا فَطَرْنَاكُمْ تَفْهَمُونَ» (۶۵):

هرگاه بخواهیم، آن را به کاه درهم کوبیده مبدل می‌کنیم

که تعجب کنید!

سپس از دانش آموزان می‌خواهد نتیجه‌گیری کنند.

معلم در تدریس صفحه‌های ۸۷، ۸۸ و ۸۹ کتاب درسی

این موارد را نیز مطرح می‌کند:

❁ دانش آموز به جای اینکه دودانه عدس بکارد و بعد

از جوانه زدن یکی را آب ندهد و پس از ۱۳ روز آبیاری

کند (اول اینکه اقدام مناسبی نیست، دوم اینکه بعد از

۱۳ روز بعید است دوباره رشد کند، از ابتدا یکی را آب

ندهد و پس از رشد اولین گلدان، شروع به آبیاری دومین

گلدان کند.)

❁ معلم در موقعیتی که صلاح می‌داند، سوره زمره آیه

۲۱ را بخواند و ترجمه کند: «أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ

السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعٌ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا

مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فِتْرَةً مُّصَفَّرًا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ

فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لَأُولِي الْأَلْبَابِ»: آیا ندیدی که خداوند

از آسمان آبی فرستاد و آن را به صورت چشمه‌هایی در

زمین وارد نمود، سپس با آن زراعتی را خارج ساخت

که رنگ‌های مختلف دارد؟ بعد آن گیاه خشک می‌شود،

به گونه‌ای که آن را زردی روح می‌بینی. سپس آن را

در هم می‌شکند و خرد می‌کند؛ در این مثال تذکری

است برای خردمندان (از ناپایداری دنیا).

معلم در صفحه ۹۰ کتاب درسی (خاک)، در

صورت صلاح دید، به اینکه انسان از خاک آفریده

شده است اشاره و داستان قرآنی مربوطه را

مطرح کند.

بعد از تدریس صفحه‌های ۹۱ و ۹۲ معلم

مطرح کند: «همان‌طور که امروز یاد گرفتید،

برای رشد گیاهان عوامل و موانعی وجود

دارند، ما انسان‌ها هم برای رشد بدنی و معنوی، عوامل
و موانعی داریم: انجام کارهای نیک و پرهیز از کارهای
بد باعث رشد معنوی ما می‌شود.

❁ برای مطالعه بیشتر

الف) مستندات قانونی

۱. تبصره‌های ۶ و ۸ قانون احیای

معاونت پرورشی (مصوب مجلس

شورای اسلامی)

تبصره ۶. وزارت آموزش و پرورش موظف

است سیاست تلفیق آموزش با پرورش و

تعمیم رسالت پرورشی در معلمان دروس

مختلف... و تدوین کتب درسی تنظیم نماید.

تبصره ۸. وزارت آموزش و پرورش موظف است

گزارش عملکرد خود را در توسعه و تعمیق مسائل

پرورشی و آموزشی در پایان هر سال تحصیلی

به کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای

اسلامی ارائه نماید.

۲. منویات مقام معظم رهبری در تعلیم و تربیت اسلامی

مبتنی بر فلسفه تربیتی اسلامی

۳. سند تحول بنیادین:

❁ گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی

عبارت‌اند از: آموزه‌های قرآن کریم، نقش معنوی،

اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و

آله) و حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) و ائمه

معصومین (علیهم السلام)؛

❁ فرایند تعلیم و تربیت در تمام ساحت‌ها، شامل

تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی، اخلاقی و... منطبق بر

نظام معیار اسلامی؛

❁ زمینه‌سازی کسب شایستگی‌های پایه، با تأکید بر

خصوصیات مشترک اسلامی ایرانی و انقلابی؛

❁ نقش معلم (مریی) به عنوان هدایت‌کننده و اسوه‌ای امین

و بصیر در فرایند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق

مأموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی؛

ب) هدف‌های عملیاتی و راهکارهای سند تحول

۱. حاکمیت رویکرد فرهنگی تربیتی در تولید محتوا و

تقویت شایستگی‌های پایه دانش آموزان:

راهکار ۱-۲. تدوین برنامه‌های عملیاتی لازم در راستای

ترویج، تقویت مستمر و تحکیم فضایل اخلاقی در

محیط‌های تربیتی؛

راهکار ۳-۴. ایجاد ساز و کارهای ترویج و نهادینه‌سازی

فرهنگ ولایت‌مداری تولا و تبرا، امر به معروف و

نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار «زمینه‌سازی

برای استقرار دولت عدل مهدوی (عج)»، با تأکید بر

بهره‌گیری از ظرفیت حوزه‌های علمیه و نقش الگویی

معلمان و اصلاح روش‌ها. ❁

....گاهی ممکن

است کاری از

شما دبیر ریاضی،

ادبیات یا معلم

پایه اول دبستان

صادر شود و به

شخصیت نوجوان

شکل مطلوب

بدهد که صد سال

از حرف زدن به

شکل‌های دیگر

اثرش بهتر است»

(مقام معظم

رهبری)